

Borbás György

## DEÁK FERENC EMLÉKEZETE

200 éve született Deák Ferenc<sup>1</sup>

*„Az élő ősök: csodás erejű istenkép számunkra,  
sokkal különb az élettelen szobroknál.”*

Platón

A magyar történelmi múlt számos kérdése, a Kossuth–Széchenyi-vita, Görgey személyisége, jelleme, egyaránt megosztja a szakmai és a laikus véleményt. Akárcsak negyvennyolc-negyvenkilenc tragikusan szép drámájának fináléja, a kiegyezés és dramaturgjának, a zalai származású Deák Ferenc történelmi szerepének megítélése. A bicentenárium, reméljük, hozzájárul az életmű valóságos értékeinek tisztázásához. Hiszen Deák Ferenc történelmünk azon ritka, szinte példa nélkül álló személyisége, aki a fontolva haladás bölcs híveként válságos időkben is híven teljesítette nemzetgyarapító küldetését. Megtalálta és élete folyamán nem tévesztette szem elől a kincset rejtő finom, törekeny telérek szövetét, az életet adó és a túlélést tápláló összekötő hajszalereket. Ezt tette a reformkor heves szócsatáiban is higgadt honatya, a szabadságharc kataklizmájának mértéktartó minisztere ugyanúgy, mint a bukás letargikus éveinek útvesztőjében a nemzet gazdaságát, jövőjét újra Európa főáramához kapcsoló realpolitikusk.

*„A legsúlyosabb körülmények között sem kételkedtem korunk szebb jövőjében. De hogy reményeink egykor valósuljanak, nem elég akarni. Tanulnunk kell s művelődnünk a tudományok minden szakát, művelnünk a népnek minden osztályát... Minden perc, melyet tanulásra, minden fillér, mit a tudománynak, s azok közleményeinek pártolására fordítunk, egyszersmind a haza oltárára tett áldozat.”* – vallotta Deák Ferenc.

A kiegyezés szellemi atyjának történelmi érdeme, hogy az örökös sérelmi politika szívós elhárításával lehetővé tette, megalapozta az ország anyagi és szellemi felemelkedését. A politikus erkölcsi nagysága, mértéktartása, jellemszilárdsága, szellemi fölénye mindenkori riválisai, politikai ellenfelei körében is tiszteletet keltett. Kossuth cipruságot küldött sírjára, hetvenkét vármegye küldöttségei egy-egy marék földet hoztak magukkal, hogy az egész ország földjében nyugodjék. *„Hálás elismerésem követi őt sírjába, melyre itt küldök egy koszorút.”* – írta Ferenc József. Ezt fejezte ki Zala György két domborműve is, amikor a Millenniumi Emlékmű és Andrássy Gyula gróf lovaszobra talapzata koronázási jelenetének Mátyás templombeli résztvevői között megörökítette Deák Ferencet, a megbékélést támogató Erzsébet királyné oldalán.<sup>2</sup>

A szülőföld, a felnevelő Zala (1879), a főváros (1887), a déli metropolis, Szeged (1914) és Miskolc város<sup>3</sup> (1925) állított jelentős köztéri emléket Deák Ferenc tiszteletére. A kivételes türelemmel, mértéktartással és realitásérzékkel megáldott, nagytekintélyű ellenzéki politikus korszakos jelentőségű szellemi, erkölcsi teljesítményének feltérképezését sajátosan teljesíthetik ki a jellegzetes alakjának megörökítésére vállalkozott kortárs és ma élő művészek közismert vagy kevésbé ismert alkotásai.

A zalaegerszegi Deák téren, az országos jelentőségű megyei szolgálat színhelyén 1879-ben felavatott szoboremlék álló alakját Vay Miklós mintázta.<sup>4</sup> Az ellenzéki politikus honatyja talán legismertebb köztéri emlékművét a fővárosban a Lánchíd pesti hídfőjénél, a Roosevel téri látható ülőszobrárt Huszár Adolf mintázta. Szeged, a Tisza-parti város közgyűlése pedig 1903 tavaszán Pillich Kálmán indítványára határozta el, hogy emlékművet állít a politikus születésének őszi centenáriuma: „... az alföldi metropolis nem engedi magát megindíttatni az aktuális politika pillanatnyi befolyásától, hanem a köztudat fő jegyzéseiből ítéli meg a haza bölcsének államférfiúi nagyságát. Szeged szobrot emel a haza bölcsének.”<sup>5</sup>

A korszak reprezentatív emlékművekre adott sokasodó megbízatásait Stróbl Alajos, Fadrusz János és Zala György műterméből rendelték. A város vezetői is érthetően Zala György<sup>6</sup> műtermébe kopogtattak be. Az egyre többet foglalkoztatott, nagy munkabírású művész azonban többször kitért a kínáló szegedi megbízatások elől. 1894 februárjában például egy Szentháromság-szobor és egy honvédszobor elkészítésére kérték fel, azonban akkor a mester a millenniumi emlékmű munkálatai miatt egyik tehetséges tanítványát, Köllő Miklóst ajánlotta, de készséggel teljesítette gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kezdeményezésére az egyetem alapítását megörökítő dombormű megmintázását.

A szegediek szép terve fél-sikert hozott.<sup>7</sup> Az akkor is súlyos megbízatásokon fáradozó Zala György örömeikre ugyan elvállalta a felkérést, azonban bosszúságukra az őszi avatás hosszú évekig váratott magára, sőt végül el is maradt... Sürgették a mestert, hogy legalább 1912 őszére készüljön el a szoborral. Ez az év nagyon fontos volt a város vezetősége részére. Ekkor kezdtek a fogadalmi templom építésébe. Ősszel az uralkodó meghívásával országra szóló esemény keretében szerették volna Rákóczi Ferenc (1912, Vastagh György), Széchenyi István (1912, Stróbl Alajos) és a híres cigányprímás Dankó István (1912, Margó Ede) szobraival együtt felavatni. Lázár György polgármester többször megfordult a műteremben sürgetni a szobor elkészültét. A művész a keletkezett feszültség enyhítésére a kultúrpalota részére felajánlotta több műve gipszmodelljét. Így az Erzsébet királyné-síremléket, Mátyás király életnagyságú szobrát és „két csodaszép Mária Magdolnát”. A szobrok sorsa ismeretlen, valószínűleg megsemmisültek. Végül 1913 júliusában elkészült a mintázással. Az öntéssel a budapesti Haraszty István azonban csak a következő év nyarára végzett. Így aztán csak 1914-ben állíthatták fel a szobrot.



1. Zala György: Deák Ferenc szobra Szegeden (Fotó: Zavilla András)

Az egy évtizedig lassan érlelődő mű a politikust – akinek már első parlamenti felszólalásaiban szembetűnt szellemének tömörsége – legjellemzőbb helyzetében, szónoklat közben örökítette meg. A két hatalmas, egymásra illesztett mészkőtömb-talapat döntött síkjába vésett tőle származó, távolba mutató idézet: „*Amit erő és hatalom elvész, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de miről a nemzet félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges. Deák Ferencz.*”<sup>8</sup>

A művész a szólásra emelkedő higgadtan, szívósan érvelő politikust egyszerű vonalú polgári öltözetben mintázta meg, a portrékon is megfigyelhető következetességgel. Mögötte nyesett, ágaitól megfosztott erőteljes tölgyfa áll, törzsén sarjadó hajtásokkal. Így a kiérlelt szobor-együttes hitelesen közvetíti a deáki életmű lényegét, a polgári Magyarország megszületését.<sup>9</sup>

Szeged újból országos ünnepre készülhetett. 1914. július 16-án jelentették be a szeptember 6.-ra tervezett szobor leleplezést. Tizenkét nap múlva, július 28-án kitört az I. világháború... Ezért a városi tanács december 30-án bölcsen úgy határozott, hogy Szilveszter éjszakáján a szobrokról leveteti a leplet, mégpedig a háború miatt minden leleplezési ünnep nélkül. Szeged város nagyszerű ékessége, az ország egyik legszebb tere, az idelátogatók elé tárja állandó szabadtéri galériája büszkeségeit: az árvíz után a város újjáépítését irányító Tisza Lajos kormánybiztosnak Fadrusz János műtermében, a legnagyobb magyar Széchenyi Istvánnak Stróbl Alajos vésője nyomán készült és a haza bölcsének, Deák Ferencnek Zala György által megmintázott emlékműveit.

### *Egy ismeretlen Deák szobor*

Érthetően különös, kettős öröm és izgalom forrása volt a közelmúltban rátalálni a Ganz Ábrahám óbudai öntödéjéből kialakított, *Országos Öntödei Múzeumban* a politikust megörökítő, ismeretlen kisplasztikára. A huszonöt centiméter magas, egészalakos szobor anyaga bronz, egy centiméter vastag körtalapaton áll. Jelzet nélkül – alkotóját tehát nem ismerhetjük.

A nyugodt, méltóságteljes – ballábával kissé előrelépő – szoboralak leengedett jobbját ökölbe szorítja, enyhén behajlított balkezeében kalapját teste előtt tartja. A lélektani jellemzést és a zárt kompozíciót egyaránt jól szolgálja az egyszerű vonalú polgári öltözet megmintázása, a végig gombolt felöltő nyugalmas, alig mozgatott felületével. Talán a bevezetett nagy munka után, a megérkezés percében, vagy éppen a befejezésre tovább indulni készülő elszánt, fáradhatatlanul érvelő idős, bölcs politikust fedetlen fővel állította elének az ismeretlen alkotó.

A váratlan felfedezés öröméhez társult az a kézenfekvő sejtés, hogy a nyugalmas kisplasztika talán *Zala György* egy évtizedig vajúdjó, 1903–14 között megmintázott fentebb leírt szegedi, dinamikus szoborkompozíciójának<sup>10</sup> egy korai tervváltozatáról készült másolat lenne. A feltételezést első ráné-

zésre számos részletmotívum látszik igazolni. Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a digitalizált fotósorozatok részleteinek összehasonlításával igazoljuk az iménti feltevést, illetve újabb kérdéseket vessünk fel a szellemi, tartalmi, formai rokonság lehetséges meglétére.

Az igényes, kiérlelt vázlatkészítés gyakorlata nem volt idegen Zala György alkotómódszerétől, amint ez nyomon követhető számos emlékművének létrejöttében. A Kiscelli Múzeumban őrzik például a Millenniumi emlékmű Árpád fededeleme<sup>11</sup> és a vezérek lovas-szobrait, a Munka és Jólét szoborcsoportját, vagy a Nemzeti Galériában hasonlóképpen megfigyelhetjük Nagy Lajos király és a budavári Honvédszobor<sup>12</sup> kisméretű bronz szobor változatait. Más szempontból is tanulságos az Erzsébet királyné maratonai szoborpályázat mellékalkjainak, vagy Tisza István miniszterelnök álló alakjának erőteljes, merész vázlatait tanulmányozni.

A Deák Ferenc életének hétköznapi jelenetét rögzítő, zsánerszobornak is tekinthető kisplasztika és a közéleti, politikusi szerepet hangsúlyozó végleges köztéri megformálás a szobrászi gondolat fejlődésének, érlelődésének feltételezhető ívét jelentheti. A kilépő lábak közel azonos helyzete a szobrászi gondolat, a mozgás, a mozdulat eleve elhatározott, mindvégig megtartott ötletére utalhat. Miközben a magabiztos, tökéletes kontraszt-



2. Ismeretlen művész: Deák Ferenc, Országos Öntödei Múzeum (Fotó: Zavilla András)

ban a támasztó hátsó, jobb lábról még inkább a bal lábra helyezi át a terhelést. Ez a jobb láb sarkának enyhe megemelkedésével jár. Ehhez társul a karok és kezek mozgatása, lélektani és kompozíciós szerepének megfigyelhető változása. A leengedett jobb kar, a kesztyűt tartó kéz zárt formája az aszimmetrikus talapzatra állítás folyamán is megmarad. A kar felemelése közben az ökölbeszorítás válik hangsúlyossá. A már a feltételezett vázlaton is magasabban tartott, kalapot tartó balkéz felszabadítása, térbe emelése, fokozódó aktivitása, a lefele fordított nyitott tenyér mutatóujjának enyhe megemelése is a szónoki metakommunikációt szolgálja, nyomatékosítja. Azonban a szónoklatot kísérő gesztikuláció az érvelésnek, a meggyőzésnek a honatya személyiségére jellemző visszafogott, szolid nyugalmat, erős elszántságot és magabiztosságot sugalló eszközöként jelenik meg. Összhangban a karakteres arcmások komolyságot, elmélyültséget tükröző erőteljes, rusztikus vonásaival. A portrét aztán az ekkortájt mintázott két mellszobor tanulságaival is véglegesíti, fogalmazza meg.

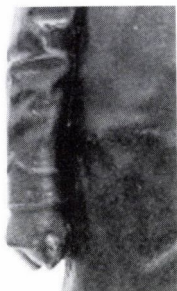
A rokonságot, az összetartozást látszik alátámasztani a politikus kedvelt viselete, egyszerű polgári öltözéke, amely nemcsak elemeiben, a testarányokhoz igazodó elrendezésében, hanem a jellegzetes termet plasztikai viszonyait tükröző ráncokban, illetve a mozdulatot közvetítő, megjelenítő törésvonalalaival és kifejező gyűrődéseiben is. A nagykarimájú kalap és a begombolt felöltő zsinórzatának elhagyásával, illetve szárnyainak felnyitásával nyilvánvalóan az összefogottságra törekszik az alkotó. Így aztán a zárt formájú sziluett szabadabb, franciás szellemű mozgalmasabb vonalvezetést kap. Szembetűnő azonban a jobb vállat borító és a mellrészeire simuló felöltő három szelíd hullámvonalának konzekvensen megegyező iránya és ritmusa vagy a könyökhajlatok gyűrődésének kezelése. Nem igényel erős képzetet felismerni a cipők orrának hasonló formáját, a pantallonszárak záródása illeszkedő íveinek, illetve törésvonalainak, ráncainak hasonlóságát.

Az idézett részletek feltételezett, fentiekben elemzett és leírt összecsengő vonásai mellett azonban döntően a szobrokból sugárzó szakmai biztonság, az egy tőről fakadónak tűnő mesteri megformálás rokonsága szól meggyőzően sejtésünk feltehető igazsága mellett. Természetesen a végleges bizonyosság megállapításához további dokumentumok felkutatása és jövőbeni megkerülése, türelmes elemzése szükséges. Nekünk, a szűkebb pátriában élő zalaiaknak addig is jó hír lehet a karakteres kis plasztika megtalálása. Hiszen a politikus meggyőződéssel vallotta: *„Kedves szülőföldem, Zala, melyet már más alkalmmal is képviselni szerencsém volt, azon vidék, melyben életem legnagyobb részét töltöttem, mely látta bölcsöm ringását, melyhez a legszorosabb, legszen- tebb láncok kapcsolnak, parancsolt újra velem s követévé választott.”*

A szobor másolata jól illenék akár a politikus korszakos jelentőségű szerepléseinek és beszédének színhelyén, a Zala Megyei Bíróság 1730–32-ben épült patinás barokk székházában látható jelenlegi szerény emlékkiállításába; még inkább a hajdani, kies Kehidai Deák-kúria majdani, remélhetőleg méltó zalai panteonjába.<sup>13</sup> Az évtizedekig méltatlanul elhanyagolt kú-



ria évek óta elhúzódó felújításának befejezése után, az őszi bicentenárium alkalmával tervezett állandó kiállítás-együttesben a fellelhető személyes relikviák és dokumentumok társaságában a Deák-ábrázolások fotókópiáival, köztük a szegedi Széchenyi téren álló, gondolatébresztő szimbolikájú, monumentális emlékmű reprodukciójával együtt a művészet kifejező eszközeivel érzékletesebbé, hitelesebbé tehetnék, egyben még emberibbé, elevenebbé alakíthatnák a haza bölcséről alkotott, valamennyiünkben élő, megszokott képét. Egyben tudatosítaná a szegedi köztéri és immár, talán



a bemutatott múzeumi szoboremlék lehetséges alkotójától is elköszönő Sidló Ferenc 1937-ben elhangzott megállapítását:<sup>14</sup> „Zala György és nagy kortársai ismertették meg alkotásaik nyomán a magyar művészetet Európával, s övéké az érdem, hogy nemcsak egy-egy név, de az egész nemzet művészete kapott helyet és rangot a nyugat képzőművészeti életében. Óriási ugrás volt ez. A félhomályból a napvilágra. És hódítás. Hódítása a magyar alkotó géniusznak. Felvonulhatni és bevonulhatni külföldre, kitűnő művészeknek, sokaknak, együtt, egyetemesen. És jelentkezni: íme – Magyarország művészete! Ez az Európába való bevonulás a Zala Györgyöknek soha el nem múló érdeme. Tisztelettel és hálaival gondolunk Zala Györgyre.”



## JEGYZETEK

<sup>1</sup> Deák Ferenc, a haza bölcse, egyike a magyar nemzet világtörténeti nagy alakjainak, szül. Söjtörön Zala vmegyében 1803 okt. 17., megh. Budapesten 1876 jan. 29. Tekintélyes s régi nemesi családból származott. Atyja halála után nálánál sokkal idősebb bátyja, Antal, a rendi ellenzék egyik legkiválóbb, különösen jelleme által imponáló tagja vezette nevelését. Tanulmányait a vidéki kisebb iskolákban, Nagy-Kanizsán s Pápán kezdte, a bölcsészeti és jogi tanfolyamot Győrött végezte, azután Pesten volt jogi gyakorlaton és itt tette le a királyi táblánál az ügyvédi vizsgát. A régi tradíció szerint megyéje szolgálatába lépett, előbb mint tisztí ügyész, majd mint árvaszéki jegyző. Első fennmaradt műve egy védőirat, melyet mint tisztí ügyész nyújtott be egy hírhedt rablógyilkos védelmére. Már e mű is mutatja, minő hatással volt a XVIII. sz. liberális és emberszerető irányza az ifjú jogtudósra. A megyében az irántavaló tisztelet nőttön-nőtt. Midőn bátyját követnek küldték az 1832. évi országgyűlésre, ő bizott meg helyette az alispáni teendőkkal, és midőn D. Antal 1833 elején gyöngye egészsége miatt a követségtől visszalépett, a megye közlekedéssel öccsét küldte helyébe Pozsonyba. = Pallas Nagy Lexikon – Részlet.

<sup>2</sup> A művészi szabadság adta lehetőséggel el lehetett az alkotó.

<sup>3</sup> Berzeviczy Albert avatóbeszédében azt kuttatta, hogy vajon Kossuth alakját miért őrzí, több mint hetven szobor, Deák Ferencnek pedig csak négy emlékművet állítottak az országban: „...a magyar nemzet képzeletét erősebben ragadta meg a nagy tragikái hős alakja Kossuth Lajosban, mint a minden dicsőséget magától elutasító, nagyságában is igénytelen győztes alakja Deákban; hogy a magyar nemzet Deákot azzal tisztelte meg, hogy követte őt – Kossuthal szemben pedig, akút követthetett, jelképesen akarta hódolata, csodálata adóját leróni.” Magyar Jövő. 1925. október 20. = SPÖNER Péter: Amíg egy terv valóra válik – Deák Ferenc szobra Miskolcon = Szülőföldünk 27. sz. 1998. szept (2000) p. 139–142. Szabó Ervin Könyvtár Miskolc, Tóth Katalin szíves közlése.

<sup>4</sup> SZEKRÉNYESSY Kálmán: A zala-egerszegi Deák Ferenc szobor. = Vasárnapi Újság,

1879. 36. p. 577–578. Magyar Nemzeti Galéria adattára.

<sup>5</sup> TÓTH Attila: Szeged szobrai és muráliái, p. 51. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XX., Szeged 1993. Csongrád megyei Levéltár.

<sup>6</sup> Zala György, 1883-ig Mayer (Alsólendva 1858. április 16–Bp. 1937. július 31), szobrász. Mintarajziskola. 1879 Bécs E. Hellmer. 1880 München J. Knabl, W. Wittmann, M. Wagnmüller, E. Sirius tanítványa. Mária és Magdolna (1884) Hazatér Budapestre. Aradi vértanúk (Arad, 1889), Honvédszobor (Buda Dísz tér, 1893), Andrássy Gyula gr. lovas-szobra (1906), Millenniumi Emlékmű (1894–1929), Erzsébet királyné (1932)

<sup>7</sup> BORBÁS György: Zala György. Deák Ferenc szobor. = Népújság. Lendva. 1996. 11. 28. l. 17.

<sup>8</sup> A Millenniumi emlékműre szánt szövegbevézés megíiusulásakor határozta el: „...mert én a magyar nyelvet akarom kőbe vésní, ahogy a rómaiak is a magyar nyelvét vésték kőbe. Örülünk, hogy végre európai formát kezd kapni nyelvünk, sok nyelvi géniuszunk folytán... Csak magyar felirat kerülhet a Millenniumi emlékre, aminthogy minden szobromra feliratot fogok vésní és művésztársaimat is buzdítom erre. Hiszen a betűt dísznek is fel lehet használni, ennek segítségével az alkotó teljesebben megértheti gondolatát a szemlélővel és a kőbevésett írás megmarad késői századoknak.” = SZOMODY István: Látogatás egy nagy magyar művész műtermében, Rádió Élet, 1929. 8. sz. p. 15.

<sup>9</sup> A szobor hibájaként rótták fel a takarást. MEDGYESSY Ferenc: „A bronz annál jobb, mennél lyukasabb. Tartalma a körvonalban van. Zala háborús bigája (Millenniumi emlékmű. Szerk.) mindent elmond a körvonal. Fekete a szobor, háttere az ég. Ideális kontraszt.” = LÁSZLÓ Gyula: Medgyessy Ferenc. A kortársak Medgyessyről, Medgyessy Ferenc leveleiből. Képzőművészeti Alap Kiadó, Bp. 1981. p. 164

<sup>10</sup> BORBÁS György: A Millennium szobrásza Zala György 1858–1937. Kossuth Kiadó Budapest 1999. p. 76–79. FATÉR Bernadett: „A hegyelet ércszobrot emel” December 6-án sokszínű Zala György-emléknapot rendez-



- nek Lendván = Zalai Hírlap 1996. november 29. p. 7.
- <sup>11</sup> Árpád fejedelem, bronz, 45 cm, KM 1912
- <sup>12</sup> Honvédszobor, bronz, 56,5 cm, MNG 1890
- <sup>13</sup> BORBÁS György: Zala György valamennyiünké. = Népújtság. Lendva. 2002. 9. 26. l. 15.
- <sup>14</sup> SIDLÓ Ferenc: Művész volt és Úr = Színházi Élet, 1937. augusztus 8–14.

### Ismert Deák-ábrázolások (portré, köztéri szobor, dombormű):

1. Ismeretlen művész: Deák Ferenc állószobra, bronz, 25 cm, Országos Öntödei Múzeum
2. Ismeretlen művész: Deák Ferenc, fa, 23 cm, Magyar Nemzeti Galéria (MNG) ltsz. 56.315-N
3. Ismeretlen művész, XIX. század: Deák Ferenc, bisquit, 17,7 cm, MNG ltsz. 86.-N
4. Kugler Ferenc (1836–1875): Deák Ferenc mellszobor, gipsz, 55 cm, MNG ltsz. 8356
5. Kugler Ferenc: Deák Ferenc mellszobor, gipsz, 57 cm, MNG ltsz. 52.174
6. Vay Miklós (1828–1886): *Deák Ferenc állószobra*, 1879. bronz, Zalaegerszeg, Deák tér
7. Vay Miklós: Deák Ferenc mellszobor, 1903. fehérmárvány, MNG
8. Huszár Adolf (1842–1885): *Deák Ferenc ülőszobor*, 1887. bronz, szoborcsoport az Igazság, a Kiegyezés, a Honszeretet és a Népnevelés allegorikus figurákkal, Budapest, V. ker., Roosevelt tér
9. Huszár Adolf: Deák Ferenc állószobra, gipsz, kisplasztika, MNG ltsz. 55.804
10. Huszár Adolf: Deák Ferenc mellszobor, gipsz, MNG ltsz. 56.313-N
11. Damkó József (1872–1955): Deák Ferenc mellszobor, 1895. bronz, 27,5 cm, MNG ltsz. 52.942
12. Damkó József: Deák Ferenc mellszobor, fémöntvény, 21,8 cm, MNG ltsz. 52.742
13. Zala György (1858–1937): Deák Ferenc mellszobra, 1902. bronz, 90 cm, MNG
14. Zala György: Deák Ferenc mellszobra, 1903. gipsz, 41 cm, MNG
15. *Zala György: I. Ferenc József magyar királlyá koronázása*, dombormű, 1906. bronz, Andrásy Gyula gróf lovas-szobra, bronz, Budapest, V. ker., Parlament déli kapu előtt, bronz, baloldali féldombormű, jobboldalon a Berlini Kongresszus jelenete (a szobrot 1945-ben a Kossuth híd építésekor lebontották; később beolvasztották)
16. *Zala György: I. Ferenc József magyar királlyá koronázása*, 1911. bronz, Milenniumi emlékmű, Budapest, XIV. ker., Hősök tere, bronz, dombormű (1944-ben bombatalálat érte a jobb szárnyat; lebontva 1953. (?), Süllysáp szoborraktár; a helyére Kisfaludy Strobl Zsigmond alkotása: Kossuth fegyverbe szólítja az Alföld népét dombormű került.)
17. *Zala György: Deák Ferenc állószobra*, szoborcsoport nyesett, sarjadó tölgyfával, talapzatán olvasható bevésés: „Amit erő és hatalom elvész, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de miről a nemzet felve a szenvedésektől önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges.” Deák Ferencz. – 1914. bronz, Szeged, Széchenyi tér

18. Zala György: *Deák Ferenc mellszobor*, Talapzatán bevésés: „*Isten áldja meg a hazát!*” Mayer János földművelésügyi miniszter ő-nagyméltósága megbízásából Zala György szobrász, 1928. – bronz, Kehida, Deák-kúria udvara (Másolatok: Várgaléria Zala György emlékszoba, a Lendva 1986; Zrínyi Miklós Gimnázium udvara, Zalaegerszeg 1996.)
19. Gárdos Aladár: Deák Ferenc állószobra, talapzat előtt álló fiatal nőalak, bronz, 1925. Miskolc, Minorita, majd Deák Ferenc tér
20. Holló Barnabás (1865–1917): Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál, márvány, dombormű, Budapest, MTA előcsarnok
21. Kerepesi temető: Deák-mauzóleum
22. Fischer György: Deák Ferenc, féldombormű, 1997. bronz, Nagykanizsa, Deák tér